

Рецензент: Гудим І. М.,
канд. пед. наук, завідувач лабораторії тифлопедагогіки
Інституту спеціальної педагогіки
НАПН України

РОЗВИТОК АУДІОВАННЯ І ГОВОРІННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Вавіна А. С.¹
м. Київ

У статті викладено методичні підходи до розвитку у сліпих дітей на 6-му році життя таких навичок мовленнєвої діяльності, як слухання-розуміння (аудіювання) та говоріння як важливого для опанування грамоти підготовчого етапу.

Ключові слова: сліпі діти, розвиток мовлення, слухання-розуміння, говоріння, висловлювання.

РАЗВИТИЕ АУДИРОВАНИЯ И ГОВОРЕНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ

В статье излагаются методические подходы к развитию у слепых детей 6-го года жизни таких навыков речевой деятельности, как слушание-понимание (аудирование) и говорение как важного для овладения грамотой подготовительного этапа.

Ключевые слова: слепые дети, развитие речи, слушание-понимание, говорение, высказывание.

AUDITION AND TALKING DEVELOPMENT AT PRESCHOOLERS WITH SEVERE IMPAIRMENTS OF VISION

Methodological approaches to the development of speech activity skills such as listening-understanding (audition) and talking which are important for the grammar acquisition at 6 year old blind children during the preparatory stage are represented in the article.

Keywords: blind children, speech development, listening-understanding, talking, expression.

Вміння дітей з тяжким порушенням зору слухати і розуміти словесну інформацію (аудіювання) та говоріння є важливими складовими і водночас завданнями змісту їх мовної освіти на дошкільному етапі навчання (2). Щоб переконатися у важливості та необхідності реалізації цих завдань, достатньо в індивідуальній формі перевірити обсяг і глибину розуміння ними прослуханого незнайомого тексту. Зачитавши один раз невеликий незнайомий текст, дитині ставлять запитання за його змістом або пропонують переказати прослухане, відповіді на які переконують в тому, що багато істотних деталей сюжету прослуханого залишаться поза її увагою, а отже неусвідомленими.

Сучасні методичні рекомендації з аудіювання (3), роботу над його розвитком у дітей пропонують проводити за наступними трьома напрямками:

1. Аудіювання під час пояснення нового матеріалу, коли особливо інтенсивно фор-

муються звукові образи нових мовних елементів і понять, розуміння почутого, усвідомлене сприйняття особливостей фонетико-акустичних особливостей мовних одиниць.

2. Аудіювання як елемент діалогічного мовлення, під час якого формуються вміння правильно говорити і виникає необхідність усвідомити, що без аудіювання неможливе спілкування.
3. Аудіювання як спеціальний різновид навчальних вправ, які містять як діалоги різних осіб, так і монологічні єдності (розповіді, описи, міркування над їх змістом тощо).

Робота з аудіювання в період навчання грамоти сліпих дошкільників 6-го року життя насамперед спрямовується на розвиток у них мовленнєвого слуху [4]. Розвиток мовленнєвого слуху передбачає вміння вирізняти в суцільному звуковому потоці окремі елементи, ідентифікувати їх; адекватно сприймати інтонаційні характеристики мовлення. Це стосу-

ється особливостей звучання, наголосів, звучання слова, різниці між звучанням подібних але не тотожних слів, граматичних форм того самого слова. Розвиток розуміння доцього передбачає вироблення вміння уміти мовляти значення окремих елементів тексту (висловлювання).

Підготовчі вміння, які лежать в основі успішного аудіювання, мають формуватися у сліпих дітей в період підготовки до опанування грамоти на різних мовних одиницях, починаючи зі звуків. Готуючи дітей до повного звукового аналізу слова, під яким розуміється вміння *послідовно правильно* відтворювати в почутому слові всі звуки, важливо навчити їх, насамперед, розрізнити на слух парні тверді і м'які приголосні звуки ще задалегідь до ознайомлення з відповідною буквою, якою ці звуки позначаються при письмі шрифтом Брайля.

Досить поширеною в дошкільний період є гра-змагання на придумування слів на певний звук. У підготовчий період доцільно зорієнтувати цю гру саме у звукове русло, наприклад, спершу дітям пропонується добирати слова, які розпочинаються твердим звуком [н] (*нога, небо*), а потім — м'яким [н'] (*ніс, ніж, нюхає*).

Розвиток аудіативних умінь продовжується під час вправляння учнів у запам'ятовування рядів прослуханих слів, словосполучень, окремих речень, доступних за обсягом висловлювань. Для цього їм пропонується послухати ряд відомих слів, опрацьованих на занятті, повторити їх у тій самій або в довільній послідовності; із прослуханого ряду слів назвати тільки визначені вчителем (назви одягу, квітів, навчального приладдя тощо); з ряду назв тварин вибрати і назвати тільки назви домашніх тварин або птахів тощо. Вправи, побудовані на співвідношенні родових і видових понять, ознак, які потребують розширення або уточнення словникового запасу дітей, конкретизують певну родову назву (наприклад, форму), передбачають вилучення з ряду видових назв «зайвої», сприятимуть заостренню слухової уваги сліпих дітей і водночас розвиватимуть у них семантичні диференціації.

Розвиткові аудіативних умінь сприятимуть і вправи з реченнями, приміром, з прослуханого тексту з 2-3 речень назвати останнє речення, перше речення, те, в якому сказано про зозулю; сказати, скільки речень почуто; розрізнити завершене і незавершене речення

й т. ін. Останнє завдання сприятиме усвідомленню інтонаційної і змістової завершеності речення як його найголовніших ознак.

Особливо корисними для сліпих дітей будуть вправи на доповнення незавершених речень, виходячи з конкретної ситуації (*Сьогодні вперше випав пухнастий На занятті з розвитку мовлення ми вчилися Ми слухали сповідання про*), а також складних речень (*Ми пішли до ігрової кімнати, щоб Сьогодні ми вдяглися тепліше, бо*). Подібні вправи розвивають у дітей асоціативне мислення, спонукають до добору відповідних ситуацій слів та надання їм відповідної граматичної форми.

Більше простору для мовленнєвої творчості, фантазії надають вправи, які лише умовно спонукають дітей до самостійної побудови речень. Наприклад, скласти речення зі словами: *бабуся, спекла; тато, наловив; котик, миє лапки; діти, на подвір'ї*. Або скласти про те, що діти роблять в ігальні; що можна відчувати в ігальні; що рухається по дорозі; що відбувається в природі (восени, взимку, навесні) тощо.

Наведені аудіативні вправи на рівні звуків, слів і речень стануть надійною основою для розвитку в сліпих дітей на етапі підготовки до навчання грамоти вмінь слухати і розуміти текст (висловлювання), словесну інформацію вихователя з виконанням певного завдання, оскільки зазначені вміння мають загальнонавчальний характер.

Розвиток мовленнєвих умінь передбачає формування у дітей вміння висловлюватися в різноманітних життєвих і навчальних ситуаціях. До них насамперед відносяться вміння правильно, виразно, культурно говорити і спілкуватися, тобто монологічне і діалогічне мовлення.

Мовленнєвий розвиток дитини передбачає певний рівень правильної звуковимови, його відповідність загальноприйнятим орфоепічним нормам української мови, достатній обсяг словникового запасу та граматично правильну організацію мовлення. Через це першочергову увагу в період дошкільного етапу навчання грамоти сліпої дитини необхідно приділити саме цим важливим складовим їх мовленнєвого розвитку. Розглянемо їх детальніше.

Порушення **звуковимови** у сліпих дітей в період дошкільного навчання усуваються логопедом у співпраці з вихователем і тиф-

логопедом, які закріплюють на своїх заняттях уроках поставлену правильну вимову, дотримуючись орфоепічних норм української літературної мови.

Під час роботи над правильною вимовою голосних і приголосних звуків, зокрема дзвінких приголосних, доцільно використовувати різноманітний фольклорний матеріал — промовлянки, загадки, скоромовки, потішки тощо, насичені відповідними звуками.

Успішність **збагачення словникового запасу** сліпих дітей забезпечується шляхом застосування відомих в дошкільній методиці розвитку мовлення вправ, з-поміж яких найпродуктивнішими є словниково-логічні. Їх результативність, на думку відомого методиста А. М. Богуш, полягає «не тільки в кількісному нарощуванні словникового запасу дітей, а й у загальному розумовому розвитку, в умові самостійно розв'язувати логічні задачі, які постають перед ними у процесі пізнання навколишнього світу» [1].

Словниково-логічні вправи розраховані на усвідомлення дітьми взаємного співвідношення родових (загальних) і видових (часткових) понять, на вилучення «зайвого» поняття (слова), на доповнення логічного ряду слів, на протиставлення предметів за різними ознаками (зовнішніми і внутрішніми). Вони є дуже ефективним засобом як мовленнєвого, так і загального й розумового розвитку сліпих дітей в період початкового вивчення рідної мови.

Кожна група видових назв предметів, живих істот, ознак систематично поповнюється, розширюється все новими словами, які поступово мають увійти до активного словникового запасу дітей.

Слід зазначити, що під поняття «родові і видові назви» підпадають і прикметникові форми, що характеризують відомі дітям предмети із різних сторін: за смаком, запахом, формою, розміром, вагою, температурою, матеріалом, фізичними якостями. Ці назви в словнику сліпих дітей на дошкільному етапі навчання майже відсутні. Між тим, користуючись назвами ознак або дій предметів, діти можуть виконувати ряд словниково-логічних вправ, в основі яких лежать розумові дії зіставлення і протиставлення, вилучення «зайвого», продовження логічних рядів, характеристики добре знайомих дітям предметів тощо. Ці вправи розвивають мовленнєвий слух, вчать розрізняти значення почутих слів, активізують і конкретизують пасивний словник.

Слухаючи розповіді вихователя, сліпі діти поступово вводяться у внутрішній світ людей, предметів і явищ живої і неживої природи. Вони познуть поступово вирізняти з-поміж різних ознак не тільки зовнішні (смак, розмір, форму тощо), а й внутрішні, що відображають риси характеру, спосіб пересування, температуру (*сумний — веселий, швидкий — повільний, гарячий — холодний*), та вводити їх у власні висловлювання.

Дуже важливо в дошкільний період навчання сліпої дитини розвивати у неї вміння вступати в діалог на доступні теми, а також зв'язно висловлюватися. Відомо, що для всіх сліпих дітей дошкільного віку характерні ті чи інші порушення у спілкуванні, відсутність інтересу до спілкування як з однолітками, так і дорослими, до знайомства та взаємодії з ними.

Формування потреб, інтересів, почуттів — усього того, що має підготувати сліпу дитину до спілкування, необхідно розпочинати через вироблення самостійності, насамперед, у побутовій діяльності в зв'язку з формуванням навичок гігієни та самообслуговування, орієнтування у малому та великому просторі. Це створює умови для **розвитку як діалогічного, так і монологічного висловлювання**, появи позитивних форм спілкування, потреби в ньому.

З цією метою доречно також використовувати розповіді або читання вихователем дитячих казок, у змісті яких є діалоги, наприклад, «Колобок», «Круть і Верть», «Вовк і семеро козенят», «Червона шапочка» та інші. Розповівши казку, дітей залучають до пригадування розмов, які відбулися між персонажами казки чи розповіді, а згодом й до відтворення діалогів в особах. Діти обирають для себе ролі і відтворюють діалоги.

Опрацьовуючи діалогічну форму висловлювань, вони практично опановують розповідну, питальну і спонукальну інтонації речень, вчать вимовляти їх з емоційними відтінками, експресією, засвоюють характерні для української мови форми звертання питальні слова *як?, де?, чому?, коли?, скільки?, звідки?*, специфічні для розмовного мовлення частки *невже, хіба, чи та ін.*, опановують етикетні норми та невербальні засоби, найбільш вживані в процесі спілкування.

Окрім доступних дітям діалогічних висловлювань, в цей період на всіх інших заняттях здійснюється формування найпростіших монологічних висловлювань всіх типів — роз-

повіді, опису і міркування. Розповіді дітей можуть будуватися за аналогією до прослуханого, у формі продовження розповіді вихователя або фрагмента добре відомої дітям казки тощо.

Для опису використовуються насамперед маніпуляції з предметами та об'єктами в процесі їх дотикового обстеження на різних заняттях, під час прогулянок, предметно-практичної та ігрової діяльності тощо.

До елементарних міркувань сліпих дітей спонукають також на основі всіх видів їхньої діяльності в цей період, зокрема в процесі самообслуговування, ознайомлення з навколишньою дійсністю, опанування навичками орієнтування в просторі тощо.

Доступні види роботи з формування у дітей 6-го року життя вмінь висловлюватися (говоріння) стануть основою подальшого вдосконалення і розвитку цього виду мовленнєвої діяльності під час вивчення не тільки рідної мови, а й опанування всіх інших предметів початкового шкільного курсу, оскільки в про-

цесі вивчення будь-якого з них використовуються навчальні види висловлювань типу розповіді, опису або міркування.

Література

1. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі: Практикум / А. М. Богуш. — К. : «Вища школа», 1995. — 192 с.
2. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у світі» / А. М. Гончаренко. — К. : «Світич», 2009. — 160 с.
3. Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою / І. П. Гудзик. — К. : Педагогічна думка, 2003. — 78 с.
4. Мельников П. Г. Чтение, письмо и речь в школе для слепых / П. Г. Мельников. — М. : Учпедгиз, 1936. — 56 с.

УДК: 376.1-056.264:004.9

Рецензент: Данілавічюте Е. А.
к. пед. н., завідувач лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

ПРОПЕДЕВТИКА ПОРУШЕНЬ ПИСЬМА У ДІТЕЙ З ВАДАМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Коваль А. В.¹
м. Київ

Статтю присвячено проблемі використання інформаційно-комунікаційних технологій з корекційно-пропедевтичною метою. У статті наведено приклад практичного застосування комп'ютерної техніки та програмного забезпечення на додатковому занятті з першокласниками з метою підготовки до вивчення звука і букви «Р».

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, пропедевтичне заняття, мовленнєві вади, програмне забезпечення.

ПРОПЕДЕВТИКА НАРУШЕНИЙ ПИСЬМА У ДЕТЕЙ С НЕДОСТАТКАМИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ПРИ ПОМОЩИ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Статья посвящена проблеме использования информационно-коммуникативных технологий с коррекционно-пропедевтической целью. В статье приведен пример практического использования компьютерной техники и программного обеспечения на дополнительном занятии с первоклассниками с целью их подготовки к изучению звука и буквы «Р».

Ключевые слова: информационно-коммуникативные технологии, пропедевтическое занятие, речевые нарушения, программное обеспечение.